
TƏMƏL PRINSIPIN QORUNMASI:

*MƏDƏN HASILATI ÜZRƏ ŞƏFFAFLIQ
TƏŞƏBBÜSÜNIN AZƏRBAYCANDA TƏTBIQINƏ DAIR
ÇOXTƏRƏFLI QRUPUN IDARƏÇILİYİNIN
QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ*

İCMAL HESABAT

Fevral 2015-ci il

Qeyd: Bu sənəd Mədən hasilati üzrə Şəffaflıq Təşəbbüsünün Azərbaycanada Tətbiqinə dair Çoxtərəfli qrupun idarə edilməsinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı xülasədir və bu qiymətləndirmə 2014-cü ildə Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat tərəfindən aparılıb. Hesabatın İngilis dilində tam formasını əldə etmək üçün bu linkə daxil olar bilərsiniz: www.msi-integrity.org/EITI.

Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat qeyri-kommersiya təşkilatı olaraq insan hüquqlarının təsiri və eyni zamanda biznes və insan hüquqları ilə bağlı könüllülük təşəbbüslərinin dəyərinin başa düşülməsi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat sözü gedən təşəbbüslərin səmərəliliyini əhatə edən başlıca suallar ətrafında araşdırmalar aparır, bu sahədə biliklərin artırılmasına yardım edir və həmçinin də istənilən insan hüquqlarına dair təşəbbüslərin qiymətləndirilməsi istiqamətində alət və vasitələr hazırlayır. Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat başlıca olaraq bu təşəbbüslərin təsirə məruz qalmış icmaları nə dərəcədə əhatə etməsi, gücləndirməsi və ehtiyaclarının qarşılınmasında maraqlıdır.

Mədən Hasilati üzrə Şəffaflıq Təşəbbüsünün (MHŞT) tətbiqinə dair milli səviyyədə çoxtərəfli qrupun idarəçiliyinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı olan bu tədqiqat işi 2013-cü ilin dekabr ayında "Ödədiyini Açıqla" təşkilatı tərəfindən sifariş edilib. Araşdırma həm MHŞT və həm də "Ödədiyini Açıqla" təşkilatının müdaxiləsi olmadan tam müstəqil şəkildə keçirilib. Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat bu proses müddətində bütün MHŞT maraqlı qrupları, o cümlədən MHŞT İdarə heyətinin üzvləri ilə əlaqədə olmuş və onların rəyin almışdır. **Dünya Bankının Etimad Fondu** müsahibə və görüşlərlə bağlı olan birbaşa səyahət xərclərini kompensasiya etmişdir. Bununla belə, bütün tədqiqat və fəaliyyətlər həm Dünya Bank və eyni zamanda Etimad Fondunun ianəçilərindən müstəqil olaraq həyata keçirilmişdir.

Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat gələcəkdə çoxtərəfli təşəbbüslərin səmərəliliyi və təsiri ilə bağlı icra ediləcək tədqiqat layihələri üçün bütün təkliflərə qəbul etməyə açıqdır. Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat qiymətləndirməsi çoxtərəfli təşəbbüs və onun üzvlərdən tam müstəqil və bununla yanaşı şəffaf, dürüst və inkluziv tədqiqat prosesinə əsaslanaraq hazırlanıb.

www.msi-integrity.org

ÜMUMİ BAXIŞ: İDARƏETMƏNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜÇÜN EHTİYAC

Çox tərəfli idarəetmə qərar-qəbul etmə sahəsində nisbətən yeni bir yanaşmadır. Hökumətin, sənaye sektorunun, vətəndaş cəmiyyətinin və icmaların bilik və perspektivlərindən istifadə etməklə bu idarəetmə formasının güclü alətə çevrilməsi potensialı var. Bu potensialı dərk etməyin ən mühüm faktorlarından biri bütün maraqrupqları və tərəflərin qərar qəbul etmə prosesində əhəmiyyətli dərəcədə iştirakı və eyni zamanda bu prosesin inkluziv, ədalətlik və səmərəlilik prinsipləri əsasında təşkidir.

Çoxtərəfli təşəbbüsün üzvlərinin əksəriyyəti yalnız indi özlərinin daxili idarəetmə prosesinin vacibliyini və nəticədə dəyişikliklərə təsir etmə bacarıqlarını indi dərk etməyə başlayırlar. Görünən odur ki, MHŞT 2013-cü ilin iyul ayında MHŞT Standartını çap etməklə bu istiqamətdə müsbət addım atıb. MHŞT Standartı yerli çoxtərəfli qruplar (ÇTQ) qarşısında az sayda spesifik tələblər qoyur və onlar da hər bir müvafiq ölkənin daxili idarəetmə təcrübələrinə əsasən MHŞT-nin tətbiqi üçün məsuliyyət daşıyırlar.¹ Əvəllər MHŞT, ÇTQ-lərin sağlam daxili idarəetmə prosedurları qəbul etmək üçün az tələblər mövcud idi.²

MHŞT Standartının təqdim olunması Marafli Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüslük Təşkilat üçün əlverişli zamana təsadüf elədi və bu da ÇTQ-nin daxili idarəetmə təcrübələri və prosesləri barədə müstəqil qiymətləndirmənin aparılmasına şərait yaratmış oldu. Belə ki, 2015-ci ildə ÇTQ-lərin MHŞT Standartına uyğunluğu təsdiq ediləcək və məhz buna görə də onların yeni daxili idarəetmə prosedur tələblərinin uyğunluquna əmin olmaq üçün idarəçiliklə bağlı olan sənədlərini gözdən keçirmələrinə ehtiyac var. Ümid edirik ki, bu hesabatda əldə edilən tapıntılar, tövsiyələr və praktiki təlimatlar ÇTQ-lər üçün özlərinin idarəetmə prosedurlarını nəzərdən keçirmək baxımından faydalı olacaq. Eyni zamanda bütövlükdə MHŞT icması üçün də idarəetmə sisteminin möhkəmləndirməsi və MHŞT-nin mühüm dəyişikliyə təsir etmək potensialını gücləndirmək istiqamətində əhəmiyyətli bir araşdırma hesab oluna bilər.

¹ MHŞT standartı, Tələb 1.3(f)-(g) istinad edin.

² Müvafiq olaraq 2009 və 2011-ci illərdə MHŞT Prinsipləri və Kriteriyası (2003 və 2005-ci illərdə müvafiq olaraq razılaşıdırılıb), və MHŞT Qaydaları ÇTQ-nin daxili idarəetmə sistemi barədə çox az müddəalar özündə ehtifa edirdi: Yeni qaydaların müzakirəsi üçün səhifə 7-də Metodologiya bölməsinə baxın

XÜLASƏ

2014-cü ildə Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı MHŞTÇərçivəsində milli səviyyədə fəaliyyət göstərən ÇTQ-lərin daxili təcrübələri ilə bağlı ən geniş və ətraflı qiymətləndirmə keçirdi. Bizim məlumatımıza görə bu həm də ilk dəfə bu istiqamətdə tamamlanan qiymətləndirmə hesabatıdır. Bu qiymətləndirməyə MHŞT-ni tətbiq edən hər bir ölkə tərəfindən təqdim edilən və ictimaiyyət üçün əlçatan olan idarəetmə sənədləri də daxil edilib.³ Belə ki, idarəetmə sənədlərini nəzərdən keçirməkdən savayı, Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı həmçinin ÇTQ üzvləri ilə birgə müzakirələr vasitəsilə 15 ölkənin faktiki idarəetmə təcrübələrinə də öyrənib və beş ölkəyə səfərlər təşkil edib: Azərbaycan, Kamerun, Konqo Demokratik Respublikası, Filippin və Tanzaniya.⁴ Ümumilikdə, 60-dan çox ÇTQ-lərin idarəetmə sənədləri nəzərdən keçirilmiş və onların MHŞT Standartı və digər müvafiq təlimat sənədləri ilə bağlı uyğunluqları təhlil edilmişdir. Bundan savayı, ÇTQ üzvləri, o cümlədən ÇTQ-lərdən kənar fəaliyyət göstərən icma üzvləri və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları (VCT) ilə 80-dən çox müsahibə aparılmışdır. Eyni zamanda müvafiq ölkələrdə fəaliyyət göstərən ÇTQ və ya vətəndaş cəmiyyətinin yeddi yığıncaqında müşahidəçilik aparılıb və bununla yanaşı 2014-cü ildə keçirilmiş iki beynəlxalq idarə heyətinin görüşlərində MHŞT-nin Beynəlxalq İdarə Heyətinin maraqlı üzvləri ilə tədqiqat və ilkin tapıntılar müzakirə edilmişdir.

Aparılmış qiymətləndirmənin əldə etdiyi nəticəyə görə əksər ÇTQ-lərdə daxili idarəetmə ilə bağlı ciddi və nəzərə çarpacaq dərəcədə çatışmazlıqlar və nöqsanlar mövcuddur. Müsahibəyə cəlb olunan ölkələrin heç biri MHŞT Standartında olan daxili idarəetmə prosedurlarına dair bütün tələblərə cavab vermədilər. Belə ki, MHŞT Standartının daxili idarəetmə ilə bağlı əhatə etmədiyi bir neçə mühüm məqamlar da mövcuddur.⁵ Doğrudan da MHŞT tətbiq edən ölkələrin dördü biri tam olaraq qiymətləndirilə bilməmişdir, çünki onların daxili idarəetmə materialları ictimaiyyət üçün açıq deyildi və ya da Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatının bu sənədlərə çıxış əldə etməsi ilə bağlı xahişi təmin edilməmişdir. Bu isə idarəetmədə əsas uğursuzluğun olmasının göstəricisidir və eyni zamanda bu da öz növbəsində global səviyyədə təlimat materiallarının təmin edilməsində, ÇTQ idarəçiliyinin nəzarətdə saxlanılmasında, və ölkənin MHŞT-nin təməl prinsiplərinə uyğunluğunda MHŞT-nin uğursuzluq anlamına gəlir. Təbii ki bunun nəticələri çox böyükdür. ÇTQ-lərin daxili idarəetməsində olan qeyri-adekvatlılıq onların səmərəli və ədalətli qərarlar qəbul etmələrinə, inklüziv iştirakçılıq və şəffaflıq prinsipləri ilə bağlı bacarıqlarına təsir edə bilər. Bu həmçinin də onların ÇTQ daxilində fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyətinin müstəqil və səmərəli fəaliyyətini təmin etmələrinə də mənfi təsir edə bilər. Bu çox mühüm suallar ortaya çıxarır və onlardan biri də odur ki, ölkələr MHŞT-ni mümkün qədər səmərəli tətbiq edirlər ya yox. Nəticədə də, bu müvafiq ölkələrdə real təsir göstərmək üçün MHŞT-nin tətbiqində məhdudiyətlər vardır yoxsa yox.

³ Mart ayının 1, 2014-cü ildə bu tədqiqatın aparılmasına başlayanda 41 MHŞT tətbiq edən ölkə mövcud idi. Lakin əksər ölkələrin idarə etmə materialları ictimaiyyət üçün açıq olmadığından və eyni zamanda onları Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı ilə bölüşmədiklərinə görə yalnız 29 ölkənin sənədləri nəzərdən keçirilib. Daha ətraflı məlumat almaq üçün tam hesabatda Metodologiya hissəsində, bölmə 1.1 baxın.

⁴ Müxtəliflik, o cümlədən coğrafi məkan, MHŞT tətbiq etmə müddəti və ölkənin cari MHŞT uyğunluq statusu. Seçim prosesində maraq qrupları ilə geniş şəkildə məsləhətləşmələr aparılıb. Son nəticədə, idarəetmə təcrübələrinə qiymətləndirmə üçün 15 ölkə seçildi və onlar aşağıdakılardır: Albaniya, Azərbaycan, Kamerun, Kolumbiya, Konqo Demokratik Respublikası (KDR), Qvatemala, Nigeriya, Norveç, Papua-Yeni Qvineya, Filippin, Seneqal, Solomon Adaları, Tanzaniya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Yəmən. Daha ətraflı məlumat almaq üçün tam hesabatda Metodologiya hissəsində, bölmə 1.1 baxın.

⁵ Əlverişsiz da, MHŞT Standartının 1.3-cü (g)Tələbi ilə bağlı tam uyğunluq yoxdur

2015-CI İLDƏN SONRAKI MƏRHƏLƏ: ÇTQ-NIN İDARƏEDİLMƏSİNDƏ MÖVCUD OLAN ÇATIŞMAZLIQLARIN QARŞISIN ALMAQ ÜÇÜN İMKANLAR?

Əksər ÇTQ üzvləri bu hesabatda qaldırılan problemlərdən xəbərdardılar, lakin məsələ orasındadır ki, onlar bu məsələlərin necə həll edilməsindən məlumatsız idilər və yaxud da qabaqcıl çoxtərəfli idarəetmə prosesləri ilə tanış deyildilər. ÇTQ daxilində idarəetmə sisteminin möhkəmləndirilməsi istiqamətində olan istək və həyəcan çox müsbət və ürəkaçandır. Bu da öz növbəsində 2015-ci il MHŞT Standartı çərçivəsində validasiya və namizədliyin qiymətləndirilməsinə dair hazırlıq prosesinin bir hissəsi kimi MHŞT-yə şərtlər toplusunu yeniləyən ölkələrə yaxşı idarəetmə sisteminin qəbul edilməsinə dəstək göstərmək və yenilənmiş MHŞT Standartı ilə uyğunluqun yoxlanılmasına əmin olmaq üçün imkan yaratmış olur. Bir çox hallarda ölkələr 2015-ci ildən bu tərəfə qiymətləndirmə mərhələsindən keçərkən MHŞT-nin bütövlüyü dönüş nöqtəsi ilə üz-üzə qalır: ölkələrin MHŞT Standartının hər bir tələbinə, o cümlədən daxili idarəetmə və səmərəli vətəndaş cəmiyyəti iştirakçılığının təmin olunması ilə bağlı prinsiplərinə cavab vermələrinin ciddi şəkildə yoxlanılması çox mühümdür.

MHŞT-nin qarşısında duran ən əsasə maneələrdən biri odur ki, hətta ÇTQ-lərin MHŞT Standartına uyğun olaraq öz idarəetmə nizamnamələrini yeniləmələrinə baxmayaraq, ÇTQ-lərin idarəçiliyi ilə bağlı əksər fundamental məqamlar əhatə olunmur. Bunun da səbəbi MHŞT tərəfindən dərc edilən MHŞT Standartı və əlaqədar sənədlərin çoxtərəfli idarəetmənin bütün fundamental aspektlərini əhatə etmək üçün ÇTQ-ləri kifayət qədər təlimatlar və gözləntilərlə təmin etməməsidir. Məsələn, MHŞT ÇTQ-lərdən maraqların toqquşmasına dair siyasət sənədləri hazırlamağı tələb etmir, baxmayaraq ki, VCT-lərin müstəqilliyi MHŞT üçün əsas məsələlərdən biri hesab olunur; bundan savayı, o üzvlərin xoşagəlməz davranışlarının qarşısını almaq və ya prosedurla bağlı olan problemlərin həllinə dair hər hansı bir qayda yaratmamışdır. Eyni zamanda o, milli katibliyin ÇTQ qarşısında hesabatlılığına zəmanət vermək və ÇTQ-lərin fəaliyyətlərinin səmərəli icrasına dəstək olmaq barədə heç bir təlimat sənədi hazırlamayıb.

Bu istiqamətdə idarəetmə sisteminin möhkəmləndirilməsinə praktiki yardım göstərməkdən ötrü hesabatın tam formasında ÇTQ-lər üçün şərtlər toplusunun necə hazırlamaq barədə protokol daxil edilib. Bundan başqa, həmin hesabatda vətəndaş cəmiyyət nümayəndələri üçün ÇTQ-lərin işlərinə cəlb olunmağın yaxşı təcrübələrini özündə əks etdirən təlimat qeydləri adlı sənəd də hazırlanıb. Biz ümid edirik bu sənədlər çox qısa zamanda bütün mövcud ÇTQ-lər və VCT-lər arasında paylanacaq və eyni zamanda onlar MHŞT İdarə heyəti tərəfindən təsdiq olunan bundan sonrakı rəsmi siyasi və ya təlimat qeydlərinin əsas məğzi barədə məlumat verməyə kömək edəcək. Biz həmçinin ümid edirik ki, təklif olunan protokollar yaxşı idarəetmə təcrübələri barədə daha ətraflı təlimat sənədinin olmasını arzulayan ÇTQ-lər üçün də faydalı olacaq. Ən yaxşı idarəetmə sisteminə nail olmaq üçün atılacaq addımlar təkcə fərdi ÇTQ-lər tərəfindən deyil, eyni zamanda MHŞT-nin tətbiqinə dəstək verən MHŞT İdarə heyəti, MHŞT üzrə Beynəlxalq Katiblik, o cümlədən donorlar və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də yerinə yetirilməlidir. Hesabatın tam forması qlobal səviyyədə MHŞT-nin necə ÇTQ-lərdən sağlam daxili idarəetmə təcrübələr yaratmasına dəstək və tələb edə biləcəyi barədə yol xəritəsi ortaya qoyur. Eyni zamanda həmin hesabatda ÇTQ-lərin fəaliyyətin və VCT-lərin iştirakının hərtərəfli və fəal şəkildə monitorinqin aparılmasının əhəmiyyəti də əks edilib. Bu addımlara MHŞT Standartı və əlaqədar materialların yenilənməsindən tutmuş uyğunsuzluqla bağlı xoşa gəlməz davranışların daxil ediləcəyi şikayət mexanizmlər və MHŞT prosedurlarını daha yaxşı idarə etmək üçün qiymətləndirmə prosesinin möhkəmləndirilməsi kimi fəaliyyətlər daxildir.

Zəhmət olmasa unutmayın ki, bu sənəd Mədən hasilati üzrə Şəffaflıq Təşəbbüsünün Azərbaycanada Tətbiqinə dair Çoxtərəfli qrupun idarə edilməsinin qiymətləndirilməsi hesabatına daxil edilən əsas tapıntıların xülasəsidir. Tam hesabat isə özündə aşağıdakı məsələləri əks etdirir:

- Beş əsas məsələni əhatə edən detallı təhlil və tövsiyələr:
 - 1) ÇTQ-lərin Daxili İdarəetmə Prosesləri
 - 2) Milli Katibliyin Təşkilatı və Fəaliyyəti
 - 3) Müstəqil və Səmərəli Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakı
 - 4) Geniş Maraqlar qruplarının Təmsilçiliyi və ÇTQ-lərin fəaliyyətlərində iştirakları
 - 5) MHŞT-nin Qlobal Çərçivəsi və ÇTQ-lərin İşinə Nəzarət
- Müxtəlif ÇTQ-lərin yaxşı təcrübələrinə dair Tapşırıqlar
- Vətəndaş cəmiyyətinin MHŞT çərçivəsində fəaliyyət göstərən ÇTQ-ləri işinə cəlb olunmaları üçün yaxşı təcrübələri özündə toplayan təlimat sənədi
- Müfəssəl şərtlər toplusunun necə hazırlamaq barədə ÇTQ-lər üçün protokol sənədi

Bundan əlavə, fərdi ölkələr üzrə qiymətləndirmə hesabatları, məlumat toplusu və bu qiymətləndirmə ilə bağlı digər materialları bu linkdən əldə edə bilərsiniz: www.msi-integrity.org/EITI.

SECILMİS ƏSAS TAPINTILAR

1. MHŞT Standartı: ÇTQ-lərin qoyulmuş tələblərə aşağı səviyyədə əməl etmələri və qeyri-adekvat təlimat və gözləntilər

Daxili idarəetmə ilə bağlı şəffaflığın olmaması

MHŞT-ni tətbiq edən bütün ölkələrin yalnız üçdə iki hissəsi öz milli və ya da beynəlxalq MHŞT-nin veb sahifəsində şərtlər toplusun və ya idarəetmə ilə bağlı əsas sənədləşməni çap etmişdir. Bu isə hər bir ölkədən ÇTQ ilə bağlı şərtlər toplusunu hazırlamağı tələb edən həm MHŞT Qaydaları və həm də MHŞT Standartının tələblərini açıq şəkildə pozmaq anlamına gəlir.⁶ Bunun da nəticəsində, MHŞT-ni tətbiq edən 41 ölkədən yalnız 29-u Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı tərəfindən qiymətləndirilə bilmişdir ki, yerdə qalan ölkələrin isə ictimaiyyət üçün açıq olan idarəetmə sənədləri yox idi və onlar həmin materiallara çıxış əldə etmək üçün Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatının sorğusuna cavab verməyiblər. Bir məqamı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, 2014-cü ilin iyun ayında Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı bizim ilkin tapıntılarımızı əks etdirən proqres hesabatın bir nüsxəsinə MHŞT İdarə heyəti ilə paylaşmışdır və həmin sənəddə bu qəbildən olan şəffaflıq və əlçatanlıqla bağlı narahatçılığımıza dair məsələlər qaldırılmışdır. O gündən bəri, MHŞT üzrə Beynəlxalq Katiblik məlum oldu ki bəzi ölkələrin idarəetməyə dair materialların beynəlxalq MHŞT-nin veb sahifəsində yerləşdirib. Bu əslində həvəsləndirici bir addımdır və Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı ümid edir ki, bu hesabatda daxil edilən digər tövsiyələr də tezliklə icra olunacaq.

MHŞT Standartına aşağı səviyyədə əməl edilməsi

Nəzərdən keçirilmiş 29 MHŞT ölkəsindən **heç biri özlərinin idarəetmə sənədlərinə MHŞT Standartının 1.3 (g) Tələbində nəzərdə tutulan bütün daxili idarəetmə gözləntilərini daxil etməmişdir.** MHŞT Standartında nəzərdə tutulanlar ağır tələblər deyil və yalnız ÇTQ-lərdən əsas prosedurlara əməl etmələri göstərilir, o cümlədən ÇTQ müzakirələrinin uçotun aparmaq (protokol) və ya da inkluziv qərar qəbuletmə prosesin tətbiq etmək barədə fokuslaşdırılıb. Narahatedici məqam ondadır ki, ÇTQ-lər hətta demək olar ki 10 ilə yaxın müddətdir idarəetmə prosedurlarına dair adi sənədləşmə olmadan belə fəaliyyət göstərmişlər. Misal üçün, **ölkələrin yalnız 41 % ÇTQ üzvlərinin namizədliyinin irəli sürülməsi və ya dəyişdirilməsi barədə daxil edilmiş müddəaları nəzərdən keçirmiş, və yalnız 59% isə ÇTQ üzvlərinin mandat müddətinə dair məhdudiyyət qaydaları hazırlamışdır.**

MHŞT Standartının yetərli sayda daxili idarəetmə tələbləri yoxdur

Hətta əgər ÇTQ-lər MHŞT Standartının tələblərinə cavab vermək üçün idarəetmə prosedurlarına yenidən işləməli olsalar belə, orada yenə idarəetmə prosedurlarına dair böyük boşluqların olması mümkündür. Buna səbəb isə MHŞT Standartları ÇTQ-lərin idarəedilməsi ilə bağlı fundamental məqamları özündə əks etdirmir. MHŞT Standartından kənar qalan bəzi idarəetmə məsələlərinə aşağıdakıları misal göstərmək olar:

- **Milli katiblik ilə bağlı hesabatlılığın olmaması.** Müsahibədə iştirak etmiş ÇTQ üzvlərinin əksəriyyəti özlərinin milli katibliyini mühüm bir qurum kimi qeyd etdilər, amma onun hökumət yönümlü olmasının və bir çox hallarda isə resurslarının kifayət qədər olmamasının da vurğuladılar. Müstəqilliyin olmaması və resurs qıtlığı ilə bağlı yanaşma əksər ölkələrdə problem hesab olunur. Bununla belə, MHŞT Standartında və ya digər müvafiq təlimat sənədlərində elə bir tələb yoxdur ki: (i) milli katibliyin hökumət deyil,

⁶ MH T Standartı, T I b 1.3(g); MHT Qaydaları, T I b 4(g).

ÇTQ qarşısında hesabatlı olduğun qeyd etsin; (ii) ÇTQ-nin katibliyin müstəqil olmasında razılığın ifadə etsin (qiymətləndirilmiş ÇTQ-lərin 77%-i hökumət idarələrində yerləşir); və yaxud da, (iii) ÇTQ-lərin səmərəli fəaliyyət göstərmələri üçün kifayət qədər işçi heyətinin, strukturun və maliyyə katibliklərinin olmasını irəli sürür.

- **Maraq tərəflərinin müstəqilliyinin təminatını tələb etmir.** Bu aspekt MHŞT-nin bütünlüyünün qorunub saxlanmasında mühüm rol oynayan vətəndaş cəmiyyətinin müstəqilliyi baxımdan əsas problemlərdən biri hesab olunur. Belə ki, **təhlil edilən ölkələrdən yalnız 14%-də ÇTQ üzvləri üçün maraqların toqquşmasına dair siyasət sənədləri mövcud idi** və yalnız 7 % isə maraq qrupları seçicilərini və ya ÇTQ üzvlərini etik davranış kodeksini hazırlamağı və qəbul etməyi tələb edir.
- **ÇTQ-lərin fəaliyyətlərinin ictimaiyyətlə münasibətdə şəffaflıq və hesabatlılıqla bağlı prinsiplərə əməl etmələrinə dair heç bir tələb yoxdur.** Təhlil edilən ölkələrin yarısı ÇTQ-lərin cari üzvlərinin siyahısını dərc və ya da təmin etmədi. Hətta bəzi ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycan və Nigeriyada ÇTQ-lərin fəaliyyəti və ya qeydləri barədə məhdudlaşdırıcı məxfilik prinsipi hökm sürür. Eyni zamanda qiymətləndirilən 15 ÇTQ-də, **onların üçdə biri görüşlərin protokollarını ictimaiyyət üçün əlçatan etməmişdir.**

MHŞT Standartına əlavə olaraq siyasət sənədləri, o cümlədən MHŞT-nin *Təlimat Qeydi 14* və *MHŞT Protokolu: Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakçılığı* kimi materiallar bəzən MHŞT Standartında toxunulmayan məsələləri əhatə edir və əksər ölkələr də yalnız bu əlavə sənədlərdən özlərinin maraqlarına uyğun olanlara əməl etmişlər. Bundan əlavə, bir sıra idarəetməyə dair mühüm məsələlər, misal üçün, mübahisələrin həlli ilə bağlı mexanizmlərin yaradılması və daxili idarəetmə təcrübələrinin nəzərdən keçirilməsinin tələb edilməsi isə ümumiyyətlə heç bir yerdə qeyd olunmayıb. Hesabatın tam formasında ÇTQ-lər, MHŞT İdarə Heyəti və MHŞT üzrə Katiblik üçün nəzərdə tutulmuş detallı tövsiyələr daxil edilib və məqsəd də yuxarıda qeyd edilən çatışmamazlıqları aradan qaldırmağa kömək etməkdir. Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatının hazırladığı *ÇTQ-lərin Şərtlər Topplusuna İnkişaf etdirmək üçün Protokol* da həmçinin bu məsələlərin əksəriyyətini əhatə edir (həmin sənədi Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatının veb sahifəsindən əldə edə bilərsiniz)

2. MHŞT-də Vətəndaş Cəmiyyəti: Vətəndaş cəmiyyətinin müstəqillik və səmərəliliyin təmin etməkdə uğursuz olan idarə etmə mexanizmləri

Vətəndaş cəmiyyəti tez-tez qeyri-mütənasib olaraq ÇTQ-lərdə mövcud olan qeyri-adekvat və ya hərtərəfli olmayan daxili idarəetmə proseslərinin əks təsirləri ilə üz-üzə qalırlar. Vətəndaş cəmiyyəti və ÇTQ üzvləri ara sıra VCT təmsilçilərinin müstəqilliyi və ya da səmərəliyi barədə narahatçıqlarını ifadə edirlər. Bu narahatçıqların əksəriyyəti isə yaxşı idarəetmə prosedurlarına əmək etməklə beynəlxalq ictimaiyyət və ya da VCT-lərin özləri tərəfindən MHŞT Standartlarına uyğun şəkildə həll oluna bilər. *ÇTQ-lərdə Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakçılığı üçün Yaxşı Təcrübə barəsində Təlimat Qeydi* (bu materialı da Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatının veb sahifəsindən əldə edə bilərsiniz) sənədi bu sahələrdə yaxşı təcrübələrə yiyələnmək üçün bəzi üstünlük verilən yanaşmaları təqdim edir.

VCT nümayəndələrinin seçilməsində hökumətin düzgün olmayan iştirak

Qiymətləndirmənin aparıldığı 15 ÇTQ-dən ən azı 7-də hökumət VCT nümayəndələrinin seçilməsinə cəlb olunub və bu da müstəqil və səmərəli vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin seçilməsi imkankarını risk altında qoyur. Buna ən bariz nümunə isə hökumətin özünün seçim prosesini idarə etməsi və ya da ən pis halda birbaşa olaraq vətəndaş

cəmiyyəti nümayəndələrini seçimini aparmasını göstərmək olar. Bununla belə, tədqiqat nəticəsində məlum oldu ki, hökumət tərəfindən vətəndaş cəmiyyətinin seçim prosesin riskə ataraq həyata keçirdiyi dolayısı yolla seçimin digər iki formalarına aşağıdakıları aid etmək olar:

- A. *Birinci hal odur ki, hökumət vətəndaş cəmiyyətinin töhfəsi olmadan ÇTQ prosesində iştirak edə biləcək vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının növlərini öncədən müəyyənləşdirir.* Misal üçün, əksər ölkələrdə hökumətlər, o cümlədən Seneqal və Nigeriyada birtərəfli qaydada həmkarlar ittifaqları və ya media nümayəndələri üçün ehtiyat yerlər mövcuddur. Amma məlum deyil ki bu kimi qruplar daxilində VCT-ÇTQ təmsilçiliyinə öz bacarıqları və təcrübəsi ilə uyğun gələn fəal, effektiv, və ya müstəqil vəkillər, təmsilçilər var.
- B. *İkinci hal isə hökumətin VCT nümayəndələrini seçmək üçün uyğun olmayan təşkilatı (ları) gücləndirməsidir.* Çox vaxt bu ona görə baş verir ki, seçilmiş təşkilatın (ların) səmərəli, müstəqil və legitim nümayəndələrini seçmək üçün kifayət qədər resursları, təcrübəsi və ya da müstəqilliyi olmur

Hökumətin bu formada seçim prosesini apararaq prosesə cəlb elədiyi ÇTQ-lərin böyük ehtimalla VCT nümayəndələrinin səmərəliliyi, müstəqilliyi və ya da legitimliyi barədə narahatçılıqlarının olması inandırıcı görsənir. Bu formada iştirakçılıq hətta əgər saf niyyətlə təşkil olunsay belə vətəndaş cəmiyyətinin öz nümayəndələrini müstəqil şəkildə seçmək hüququnu qoruyan⁷ və hökumətin isə ÇTQ-də iştirakın açıq və şəffaf formada təşkil edilməsi barədə götürdüyü öhdəliyini ehtifa edən MHŞT Standartı və MHŞT Qaydalarının müddələrinin pozulmasına gətirib çıxarır.⁸ Təəsüflər olsun ki, MHŞT bu problemin müəyyən edilməsində və ya onun aşkara çıxarılıb qarşısının alınmasına nail ola bilməmişdir. Bu da öz növbəsində ÇTQ-lərə, o cümlədən Kameruna hökumət tərəfindən məqsədli şəkildə seçilmiş fərdi VCT nümayəndələrini ÇTQ prosesində 2007-c ildən bəri saxlamağa şərait yaratmışdır. Bu isə ölkədə digər VCT-lərin narahatçılığı ilə qarşılıqlı vəziyyət dəyişməz qalmışdır.

Eyni zamanda aydınlıq gətirilməli olan digər məsələ isə mədəniyyət və ya milli hökumət adından vəkillik aparan və ya da birbaşa yararlanan siyasət və kommersiya istiqamətli aktorlar və həmçinin də istənilən təşkilat vətəndaş cəmiyyəti hesab oluna bilməzlər. VCT nümayəndələri kimi seçilmiş fərdlərin "vətəndaş cəmiyyəti" aid edilməli olmadıqları kateqoriyaya yerli hökumət rəsmiləri və ya da kommersiya fəaliyyət ilə məşğul olan konsultanlar daxildir.

Tam hesabata eyni zamanda Filippinlə bağlı olan tapşırıq işi daxildir ki, burada şəffaf və hərtərəfli olaraq VCT nümayəndələrinin (müstəqillik, təcrübə, müxtəliflik və statusu baxımından) kvalifikasiya meyarlarını şəffaf və hərtərəfli əsaslarla izah edərək vətəndaş cəmiyyətinin dəyərini və sağlam seçim prosesinin keçirilməsini nümayiş etdirməyə çalışır. Ən sağlam və səmərəli namizədləri seçmək üçün kvalifikasiya meyarlarını qəbul edən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları çox müsbət nəticələr əldə etdiklərini bildiriblər.

⁷ *MHT Standartı, T I b 1.3(f)(ii); MHT Qaydaları, T I b 4(c)* (hər iki prinsip görə hər bir maraqlı qrupunun özünün nümayəndələrini təyin etmək hüququ olmalıdır).

⁸ *MHT Standartı, T I b 1.3(f)(i); MHT Qaydaları, T I b 4(h)(ii)* (hər iki prinsip görə hökumət qrupda iştirakçılıqın açıq və şəffaf şəkildə təşkil olunmasını təmin edir).

ÇTQ daxilində olan proseslər vətəndaş cəmiyyətinin müstəqilliyin və səmərəliliyinə kölgə sala bilər

Əksər ÇTQ-lər spesifik tələblərdən xəbərdar deyildilər ki, ÇTQ-də səmərli iştirak onların üzərinə əlavə yük qoymuş olur, misal üçün, hasilat regionlarında yerləşən VCT-lər üçün ÇTQ görüşlərinə getməyə yol xərci gərəkir və ya da gəlirlərin şəffaflığın öyrənmək üçün yüksək bacarıqlara ehtiyac duyulur. Çox vaxt da bu tələblərdən xəbərdar olan həmin ÇTQ-lər konstruktiv üsulla iştirakçılığın necə həyata keçirəcəklərinə və yaxud da VCT-lərin faktiki və ya da dərk edilən müstəqilliklərinə xələl gətirmədən necə reallaşdıracaqlarına əmin deyildilər.

Misal üçün, qiymətləndirilən ÇTQ-lərin üçdə bir hissəsində ÇTQ üzvlərinin böyük şəhərlərdə adətən keçirilən ÇTQ görüşlərinə qatılmaq məqsədilə səfər etmələri üçün heç bir kompensasiya nəzərdə tutulmamışdır. Bu da öz növbəsində hasilat fəaliyyəti ilə məşğul olan yerlərdə mövcud olan VCT-lər üçün bir növ təcridedici mailk idi və nəticə etibarilə onların ÇTQ-yə qoşulmaq və ya iclaslarında iştirak etmək bacarıqlarında məhdudiyətlər yaratmış olurdu. Belə ki, bir neçə ÇTQ-lər bu problemin qarşısını almaq üçün şəffaf şəkildə faktiki xərcləri qarşılamaqdan ötrü kompensasiyalar təklif etdi, amma bəzi ÇTQ-lər isə ezamiyə ödənişləri görüşlərdə iştiraka görə çəkilən xərclərdən əhəmiyyətli dərəcədə yüksək olan ezamiyə ödənişləri edirdilər və ya da məzənnələri açıqlamırdılar. Misal üçün, Konqo Demokratik Respublikası vı Kamerunda ezamiyə xərclərinin məbləği bir ildə 6000 ABŞ dolları səviyyəsində olmuşdur⁹ - müqayisə üçün desək göstərilən rəqəm bu ölkələrdə adam başına düşən gəlirlərdən üç qatından da çoxdur.¹⁰

Bu kimi yüksək ödənişlər onları qəbul edən VCT nümayəndələrinin müstəqilliyi və legitimliyi barədə suallar doğurur. ÇTQ-lər özlərinin bütövlük prinsipini heç nəyə güzəşdə getməyərək VCT-lərin ÇTQ prosesində iştirakına hansı prosesləri qəbul etməklə ən yaxşı formada dəstək ola biləcəkləri barədə məlumatlandırılmalıdırlar.

Vətəndaş cəmiyyəti daxili idarəetmə proseslərindən adekvat şəkildə istifadə etməirlər

Əksər vətəndaş cəmiyyəti - əlxəsus da yerli və ya icma səviyyəsində - çoxtərəfli format çərçivəsində imkanlar və həmçinin də çətinliklərin yarana bilməsindən xəbərdar deyillər. Çox vaxtlar vətəndaş cəmiyyəti ya ÇTQ görüşlərindən əvvəl və yaxud da ondan sonra birlikdə işləməyiblər. Onlar eyni zamanda daxili idarəetmə proseslərinin onların ÇTQ-də səmərəli şəkildə iştirak etmələrinə necə təsir edə bilməsin anlamayıblar və bundan başqa onlar heç özlərinin malik olduqları geniş seçici kütləsinin baxışlarını dəqiqləşdirmək və ya da inkişaf

⁹ **Kamerun:** Beynəlxalq katibiy görüş, bir görüşdə iştirakçı verilən ezamiyə xərcləri milli valyuta ilə 300,000 XAF (təqribən 620 ABŞ dolları) təkil edir və eyni zamanda görüş ÇTQ uurlu şəkildə qiymətləndirmə və ya tutu durma prosesinə nail olarsa onda bonus olaraq 500,000 (təqribən 1035 ABŞ dolları) verilir. Mövcud fərman hər il nə azı iki görüşü təkil olunmasını tələb edir, lakin realıqda isə hər il 4-8 görüş keçirilir. Bu da öz növbəsində təqribən bir il üçün 2480-4960 ABŞ dolları deməkdir. Görüş bonusları da saysaq onda bu rəqəm 1035 ABŞ dolları təkil edir. Bir məqamda diqqət edin ki, bəzi VCT nümayəndələri ödənilməli rəqəmlər üçün imtina edirlər və bu da maraqların toqquşmasına səbəb olur.

KDR: ÇTQ üzvlərinin sözlərini gör, bir müntəzəm görüşü qatılmaq üçün ezamiyə xərcləri 500 ABŞ dolları təkil edir. VCT nümayəndələrinin dediyin görüş isə bu rəqəmlə 300 ABŞ dollarına kimi əsaslı salına bilər. Daxili Reqlament qaydaları isə görüşlərin hər ayda bir dəfə təkil edilməsini tələb edir, və buna görə ümumilikdə 6000 ABŞ dolları bir ildə hər bir üzv ödənilir.

¹⁰ Daha təfərrüfatlı məlumat almaq üçün Dünya Bankına, *Dünya Bankının verdiyi Açıq Data: Adambaşına düşən ÜDM (cari ABŞ dolları ilə)*, və bu link daxil olmaqla əldə edilə bilər: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (sonuncu dekabr ayının 1, 2014-cü ildə baxılıb).

etdirmək barədə belə heç düşünməyiblər. Bu VCT nümayəndələri risk edərək gərəksiz yerə fraksiyalara bölünmüş və ya da ÇTQ-dən kənarında VCT-lərdən təcrid olunmuşlar. Nəticə etibarilə isə vətəndaş cəmiyyəti - geniş aktrolar qrupu kimi tərif edilir - ÇTQ daxilində ən zəif və dağınıq maraq qrupu formasını almaq təhlükəsi ilə üz-üzədir. Belə ki, VCT-lər özlərinin seçki dairəsi çərçivəsində (ÇTQ-dən kənarında) daxili idarəetmə proseslərindən istifadə etməklə bu problemi həll etməlidirlər. Misal üçün, vətəndaş cəmiyyətinə dair etik davranış qaydaları yaratmalı və ən effektiv nümayəndələr seçmək üçün isə namizədlik və seçim mexanizmi qurmalıdırlar. Eyni zamanda onlar ÇTQ daxilində ədalətli və inkluziv idarəetmə prosesi istiqamətində vəkillik fəaliyyətlərini gücləndirməlidirlər. (Daha ətraflı məlumat almaq üçün isə Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatının veb sahifəsində yerləşdirilən *ÇTQ-lərdə Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakçılığı üçün Yaxşı Təcrübə barəsində Təlimat Qeydi* adlı sənədlə tanış ola bilərsiniz)

3. MHŞT Mədəniyyəti: sağlam daxili idarəetmənin vacibliyinə dəyər verməyi öyrənmək və maraq tərəflərini hasilatla bağlı fəaliyyətlərə cəlb etmək

Bütövlükdə götürəndə isə əksər ÇTQ-lər çoxtərəfli maraq qruplarının iştirakı ilə qərar qəbul etmə ilə bağlı yaxşı idarəetmə təcrübələrini nə nümayiş etdirirlər və nədə ki həmin praktikalar ilə tanış deyildilər. Bura təkcə ÇTQ-lərin sağlam və hərtərəfli qərar qəbul etmək prosesinin mövcüdlüyünə əmin olmaq deyil, həm də əmin olmaq ki lazımi qərar qəbul edənlər ÇTQ-yə seçilir və onlar təmsil etdikləri maraq tərəfləri və seçiciləri qarşısında hesabat və məsuliyyət daşıyırlar. Ən pis hal odur ki, **hasilatla bağlı olan fəaliyyətlərdə maraq tərəflərinin səsləri çox vaxt ÇTQ-də qərar qəbul etmə prosesi zamanı kənarında qalırdı.**

Daxili idarəetmə proseslərinin MHŞT nəticələrinə necə təsir etməsinin başa düşmək və mükəmməl idarəetmə prosedurlarını inkişaf etdirməyə həvəsləndirmək

ÇTQ-lər üçün sağlam daxili idarəetmə prosedurlarının əhəmiyyəti barədə kifayətə qədər həvəsləndirmə və ya təlimat yoxdur və eyni zamanda da həmin prosedurların necə yaradılması barədə də məlumat kasadlığı mövcuddur. Bunun əvəzində isə hər hansı bir ölkə MHŞT -yə qoşulmaq üçün müraciət edəndə çox vaxt mümkün qədər tez MHŞT Uyğun statusu almaq, hesabat forması standartlarının uzlaşdırılması və hesabatların verilməsinə dair təzyiqlər olur. Nəticədə də ÇTQ-lər kağız üzərində razılaşdırılmış çox bəsit qərar qəbul etmə prosesləri, ekspromt şəkildə qəbul edilmiş digər idarəetmə prosesləri əsasında formalaşır və yaxud da bunlardan heç biri mövcud olmur.

Bu yanaşmaya qlobal səviyyədə hələ ki icazə verilir. MHŞT üzrə Beynəlxalq Katiblik öncədən ÇTQ-lərdən hərtərəfli daxili idarəetmə mexanizmləri yaratmağı tələb etməyib. Katiblikdən verilən məlumat görə onlar bu proses vaxt aparan ola bilər və eyni zamanda mexanizmlər yaradılması üzərində anlaşılmaqlıq və fikir ayrılığına səbəb ola bilər. Bunun da nəticəsində müvafiq ölkələri MHŞT hesabatının mahiyyətindən kənarlaşdırma riski ilə üz-üzə qoya bilər. Bununla belə, kağız üzərində yaxşı təcrübələr əsasında hazırlanan hərtərəfli daxili idarəetmə mexanizmlərinin razılaşdırıla bilinməməsi çox vaxt təşvişli, təlaşlı qərar qəbul etmə prosesi olan bir mədəniyyət mühitinin yaranmasını şərtləndirir. Etiraf etmək lazımdır ki, öz növbəsində də bu qərarlara, əldə olunan nəticəyə və bunun məntiqi təsiri olaraq bütövlükdə MHŞT-yə təsir edir.

Misal üçün, ÇTQ üzvləri üçün bunu bildirmək adı hal idi: çünki onlara görüşlər barədə əvvəlcədən adekvat şəkildə xəbərdarlıq edilməmiş və ya da həmin görüşlər çox qısa və kortəbi şəkildə təşkil edildiyindən mövcud narahətçilikləri əhatə edə bilmirdi. Eyni zamanda ÇTQ-yə üzvlüyə kompromisə gedən və ya da öhdəliyi olmayan, yaxud da vaxtı olmayan insanlar seçilmişlər və bu üzvdən də qərar qəbul etmə prosesi bağlı, tələsik və ya pis formada

icra olunurdu. Bütün bu faktorlar həmişə MHŞT prosesi çərçivəsində qəbul edilən qərarların keyfiyyətinə və legitimliyinə təsir edir. Ən pis halda əgər hər hansı bir ÇTQ mübahisə və ya fikir ayrılığı ilə üzləşirsə, ilkin olaraq aydın idarə etmə prosesini yarada bilməməsi ucbatından bütün MHŞT prosesinə neqativ təsir edir və nəticədə də həmin ölkədə uğursuzluqla nəticələnmək riski meydana gəlir.

MHŞT prosesində hasilat fəaliyyətləri ilə məşğul olan maraq tərəflərinin təmsilçiliyinin aşağı olması

ÇTQ-lər xatırlamalılardı ki, onlar seçiciləri qarşısında hesabatlıdırlar və geniş bir seçici kütləsinin təmsilçisi olmalıdır. Bu o deməkdir ki, hasilat fəaliyyətinə marağı olan və ya da onun təsirlərinə məruz qalanlar bu prosesə cəlb olunmalıdırlar. Bununla belə, qiymətləndirmənin detallı şəkildə aparıldığı 15 ÇTQ-də mütəmadi olaraq regionlarda hasilat fəaliyyət ilə məşğul olanları və yaşayanları, o cümlədən yerli hökumətlər, təsirə məruz qalan icmalar və sadə vətəndaş cəmiyyəti üzvlərin bu prosesə daxil etməmiş və ya onların perspektivlərin nəzərə almamışlar. Qeyd elədiyimiz bu maraq qruplarının çox vaxt mədən sənayesinin şəffaflığı ilə bağlı böyük marağı, biliyi və narahatçılıqları olur. Halbuki, onlar çox vaxt MHŞT barədə tamamilə məlumatsız və ya da bu prosesə töhfə verə bilməyəcəklərini hiss edirlər. MHŞT Standartı və əlaqədar təlimat materiallarında yerli aktorların, xüsusilə də təsir məruz qalmış icmaların MHŞT prosesinin mühüm maraq qrupu olmaları barədə heç bir məlumat yoxdur. Doğurdan da bütün MHŞT Standartında olan yanaşma odur ki, yalnız hökumət, sənaye və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrindən formalaşan hər hansı bir ÇTQ-nin bu prosesdə iştirak etmək istəyən icma-əsaslı təşkilatlara və ya icma liderlərinə təcridici təsiri ola bilər.

ÇTQ-lər daxilində MHŞT-nin sub-milliyədə genişləndirilməsinin və ya inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyəti barədə həvəsləndirici fikirlər mövcuddur. **Əksər ölkələrdə sub-milliyə aktorların MHŞT və ÇTQ barəsində məlumatlı olmadıqlarını nəzərə alaraq** bunu təbii ki çox əhəmiyyətli və müsbət hal kimi qiymətləndirmək olar. Təəsüflər olsun ki, ÇTQ-lər çox vaxt yerli aktorları və icmaları prosesə necə cəlb edə bilmələri barədə məlumatlı deyillər. MHŞT-nin qarşısında duran çətinliklərdən biri həm yerlərdə olanların MHŞT-yə cəlb olunmaları barədə ruhlandırmaq və həm də bunun necə uğurlu icra oluna biləcəyi barədə təlimatla təmin etməkdən ibarətdir. Bunlara nail olmağın bir neçə yolları var və onlar aşağıdakılardır:

1. *Yerlərdə təsirə məruz qalmış maraq qrupların ÇTQ-yə birbaşa olaraq daxil etmək.* ÇTQ üzvlərinin böyük əksəriyyəti ÇTQ görüşlərinin keçirildiyi metropoliten ərazilərdə məskunlaşmışlar (adətən əsas şəhərlər). Bu ərazilərdə isə çox nadir hallarda hasilatla bağlı fəaliyyət baş verir. **Qiymətləndirilən 15 ÇTQ-dən yalnız 4-nün hasilat sənayesi olan ərazilərdən təmsil olunan şəxslərin prosesə cəlb olunmaları ilə bağlı siyasət sənədləri var idi.**
2. *Öz seçiciləri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində MHŞT Qaydaları və MHŞT Standartına uyğun olaraq hökumətin və vətəndaş cəmiyyətinin öhdəliklərini yerinə yetirmələri.*¹¹ **Səfər edilən beş ölkənin heç birində hökumətin nümayəndələrinin hasilat yerlərində fəaliyyət göstərən seçiciləri ilə əməkdaşlıq etməyə təşəbbüs göstərmələri barədə heç bir dəlil yox idi.** Lakin əksər hökumətlər tərəfindən bu istiqamətdə seçiciləri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində icra edilən yeganə fəaliyyət tamamlanmış MHŞT hesabatlarının

¹¹ MHT Standartı, T | b.1.3(g)(iii); MHT Qaydaları, T | b.6.

paylanılması olmuşdur. Bu da seçicilərin yerli MHŞT-nin tətbiqinə dair məqsədlərə və ya hesabatla dair hər hansı töhfə və qeydlərini eləməklərini qeyri-mümkün edir. Həmçinin də əksər ölkələrdə geniş vətəndaş cəmiyyəti kütləsinin və ya yerli aktorların MHŞT prosesində əhəmiyyətli dərəcədə iştirak etmələri üçün kifayət qədər əməkdaşlığa dair praktikaları yoxdur. Bununla belə, inkluziv əməkdaşlığa dair yaxşı təcrübələr bəzi ölkələrdə inkişaf etdirilmişdir, və buna misal kimi isə aşkar nəticə və faydalar əldə edən Konqo Demokratik Respublikasının göstərmək olar. (Ətraflı məlumat əldə etmək üçün *ÇTQ-lərdə Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakçılığı üçün Yaxşı Təcrübə barəsində Təlimat Qeydi* adlı sənədə baxa bilərsiniz¹²).

3. *Bəzi ölkələrdə yeniliklər tətbiq olunur, misal üçün sub-milli MHŞT şuraları və ya bu istiqamətdə digər pilot layihələr icra olunur.* Baxmayaraq ki hələ də özünün formalaşma mərhələsindədir, Filippinin Kompostela Vadisi barədə iş daha detallı şəkildə hesabatın tam formasında izah edilib və bu nümunəvi örnəkdir. Orada ərazidə fəaliyyət göstərən yerli liderlər müstəqil şəkildə yerlərdə hasilat fəaliyyəti istiqamətində MHŞT-nin çoxtərəfli hesabat modeli əsasında yerli qanun hazırlamağa təşəbbüs göstərirlər. Bu qanun hətta hasilat sənayesi mövzusunda da kənar çıxaraq mədənçıxarmanın ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi və eyni zamanda gəlir və xərclərin monitorinqi kimi mövzuları da əhatə edir. Bu bir daha hasilat fəaliyyətindən təsirlərə məruz qalan maraq tərəflərinin birbaşa olaraq prosesə cəlb olunaraq MHŞT-nin tətbiqini nə qədər gücləndiriyini göstərmiş olur.

Əksər vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri müəyyən ediblər ki, zamanla MHŞT haqqında məlumatların onun tətbiqi müddətində nə qədər əlçatan olarsa bir o qədər kənar qalmış VCT-lərin istəkləri artmış olur. Bununla belə, **MHŞT prosesininin təbii resursların idarə edilməsinə necə töhfə verməsi barədə şübhələr və ya çətinlik əksər ölkələrdə VCT-lər arasında mövcuddur.**

VCT-lər daxilində gender müxtəlifliyinin olmaması

Yalnız 23 MHŞT ölkəsi gender təhlili aparmaq üçün detallı şəkildə ÇTQ üzvlüyünə dair siyahını nəşr ediblər. Bununla belə, bu ölkələrdə ÇTQ-lərin **əksəriyyətinin tərkibinə 25 % dən az qadın təmsilçilər cəlb olunub.** Bəzi ÇTQ-lərdə, o cümlədən Kot Divuar və Yəməndə ümumiyyətli heç bir qadın təmsilçilər yoxdur. Yalnız dörd ölkədə (Madaqaskar, Mozambik, Norveç və Trinidad və Tobaqo) isə qadınların sayı 40 % və ya ondan da çoxdur.

4. MHŞT-və Qlobal Nəzarət və Strukturu: Geniş tərkibili monitorinqin aparılmasına və ÇTQ-lərin stimullaşdırılmasına ehtiyac var

Uyğunsuzluğun müəyyən edilməsi: Qiymətləndirmənin möhkəmləndirilməsi və effektiv şikayətlərin baxılmasına dair mexanizminin yaradılması

Yerli səviyyədə ÇTQ-lərin idarəetmə sisteminin təhlil edərkən məlum oldu ki, MHŞT Standartının pozulmasının müəyyən edilməsi və uyğunluğun qiymətləndirilməsində istifadə olunan qlobal MHŞT mexanizmində bəzi nöqsanlar və çatışmazlıqlar var. **Çünki elə ölkələr var ki MHŞT Qaydalarını açıq şəkildə pozmalarına baxmayaraq onlar "MHŞT Uyğunluq" statusu ilə təmin olunmuşlar.** Bu kimi mexanizmlərin hərtərəfli təhlil edilməsinin bu qiymətləndirmənin çərçivəsindən kənar olmasına baxmayaraq, bir məsələni vurğulamaq lazımdır ki, MHŞT əgər səmərəli və şəffaf təşəbbüs kimi fəaliyyət göstərmək istəyirsə onda bu problemlərin həll edilməsi üzərində düşünməlidir.

Qiymətləndirmə: Əgər MHŞT qiymətləndirməsinin etibarlı olması gərəkirsə onda hərtərəfli qiymətləndirmə metodologiyası və qiymətləndiricilərin seçilməsi üçün meyarlar toplusunun

¹² Bu veb sahifədə nəzərdə tutulan məlumatları tapmaq üçün: www.msi-integrity.org/EITI.

hazırlanması tələb olunur. Misal üçün, qiymətləndiricilər ÇTQ-dən kənarında vətəndaş cəmiyyətinin fikirlərin öyrənilməsi aşkar eləməlidilər ki, ÇTQ vətəndaş cəmiyyətinin müstəqilliyi və ya onlar üçün əlverişli mühitin yaranmasına dair tələblərə əməl ediblər yoxsa yox. Kənarında vətəndaş cəmiyyətindən lazımı məlumatı əldə etmək üçün qiymətləndiricilər əmin olmalıdırlar ki etibarlı şəxslər tapmaqda və inam yaratmaq istiqamətində onlara spesifik bacarıqlar və keyfiyyətlər lazım olacaq. Bu hesabatı yazarkən MHŞT Standartının və əlaqədar sənədlərin bu kimi məsələlərə və ya etibarlı qiymətləndirmənin aparılmasına dair heç bir tələblərin olması barədə məlumat daxil edilməmişdir.

Səmərəli şikayətlərin baxılması mexanizminin yaradılması: Mütəmadi və hərtərəfli qiymətləndirmə prosedurları ölkələr MHŞT Standartı ilə birgə doğru uyğunluq sistemi istiqamətində irəliləməyə yardım edəcək - bəlkə də mövcud şəffaflıq təşəbbüslərin yeniləməyə və ya da inkişaf etdirməyə kömək edəcək - lakin MHŞT Standartı çərçivəsində bu hər üç ildən bir baş verir. **MHŞT-nin bütövlüyü naminə qiymətləndirmə zamanı meydana gələn MHŞT Standartının kəskin şəkildə pozulması kimi halların qarşısının alınması və müəyyən edilməsi üçün əlçatan və yaxşı işlənmiş proseslər olmalıdır.**

Belə ki, ÇTQ üzvləri beynəlxalq səviyyədə mübahisələrin həllinə dair rəsmi şikayətlərin baxılması üzrə mexanizmin yaradılması ideyasına müsbət reaksiya verdilər. Eyni zamanda bu mexanizm yerli səviyyədə həllini tapa bilməyən MHŞT Standartına dair uyğunsuzluq iddialarının qaldırılması üçün də istifadə oluna bilər. MHŞT-nin hal hazırda bu kimi müstəqil şikayətlərə baxılması mexanizmi yoxdur. MHŞT üzrə Beynəlxalq Katiblik əvvəllər ÇTQ daxilində baş verən mübahisələrin həlli istiqamətində vasitəçilik edib, lakin bu səmərəli şikayətlərin baxılması mexanizmi üçün standartlara, misal üçün, müstəqillik, təcrübə və ya ədalətli prosedurların tətbiqi, cavab verə bilmir. MHŞT İdarə heyətinin mövcud olan ən uyğun alt-komitəsi olan Çevik Cavab Komitəsinin sadəcə olaraq şikayətləri göndərmək üçün ünvanı yoxdur və yalnız ÇTQ üzvlərinin az bir hissəsi onun mövcudluğu barədə xəbərdardılar. Bunun da nəticəsi olaraq ÇTQ üzvlərinin əksəriyyəti bilmirdilər ki onlar beynəlxalq səviyyədə şikayətlərini qaldıra bilərlər ya yox.

Əlverişli ölkələr MHŞT Standartının minimum tələblərindən də kənara çıxmalıdırlar

ÇTQ üzvlərində çox vaxt elə təsəffür yaranıb ki, MHŞT Standartı (və MHŞT Qaydaları) MHŞT-nin mandatına dair limitlər tətbiq edir (amma minimum yox). Amma əksinə MHŞT üzrə Beynəlxalq Katiblik aydınlıq gətirmişdir ki, MHŞT Standartı sadəcə olaraq ölkələrin əməl etməli olduğu minimum tələblər toplusudur. Başqa sözlə desək, hər bir ölkəyə təşviq olunur ki hətta bu qoyulmuş tələblərin üstünü çıxsınlar. Amma bu mesajın ÇTQ üzvlərinə daha aydın şəkildə çatdırılmasına ehtiyac var və bu onlara MHŞT-nin hesabat formasına yenilikləri də tətbiq etməklə öz seçicilərinin qaldırdıqları problemləri həll etməyə imkan verəcək. Misal üçün əksər ölkələrdə MHŞT prosesinə marağ getdikcə azalıb, çünki o əhalinin prioritet hesab etdiyi hasilat sənayesində şəffaflıq, o cümlədən ətraf mühit və ya insan hüquqlarının təsiri kimi məsələləri əhatə etmirdi. Amma ÇTQ-lərlə razılıq əsasında MHŞT-nin strukturun genişləndirərək bura yuxarıda qeyd edilən problemləri əhatə edən şəffaflıq hesabatın daxil etmək olar.

Eyni zamanda ÇTQ üzvləri çox vaxt bildiriblər ki, MHŞT Qaydalarına dair minimum tələblər yerinə yetirildikdən və ölkə MHŞT üzrə uyğunluq statusu əldə etdikdən sonra ÇTQ daxilində sanki çox az proqres və inkişaf gedir. Hətta ÇTQ-nin görüşlərində iştirakçılıq və yaxud da davamiyyət göstəricisi çox vaxt aşağı düşür. Bu məsələnin hərtərəfli təhlili bu qiymətləndirmənin əhatə dairəsindən kənarında olmasına baxmayaraq, MHŞT Assosiyasiyası

məlumatlı olmalıdır ki, əksəriyyət ÇTQ-lər istəyirlər ki MHŞT ölkələri stimullaşdıraraq tələb edilən MHŞT Standartının minimum tələblərindən də kənara çıxmağa ruhlandırınsın.

Seçilmiş Əsas Təvsiyyələr

Bu qiymətləndirmə nəticəsində meydana gələn ən mühüm təvsiyyələrdən bəziləri aşağıda təqdim edilir. Daha ətraflı və detallı təvsiyyələr isə hesabatın tam formasında verilib.

MHŞT İDARƏ HEYƏTİ VƏ/ YAXUD DA MHŞT ÜZRƏ BEYNƏLXALO KATİBLİK ÜCÜN :

1. MHŞT üzrə hesabat prosesin başlamazdan və ya MHŞT hesabatları nəşr etməzdən öncə ÇTQ-lərdən hərtərəfli daxili idarəetmə prosesinin hazırlanmasını tələb etmək üçün MHŞT Standartının Tələb 1 dəyişiklik edilsin və yaxud da bu istiqamətdə digər siyasət sənədləri qəbul edilsin. Hərtərəfli daxili idarəetmə prosesinə Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı tərəfindən hazırlanan *Müfəssəl şərtlər toplusunu və Daxili İdarəetmə Qaydaları və Prosedurlarının Hazırlanması barədə ÇTQ-lər üçün Protokol* sənədinə daxil edilən bütün təcrübələr aiddir. Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hissə 1 nəzər yetirin.
2. ÇTQ-ləri MHŞT Standartına uyğunlaşdırmağa və çoxtərəfli idarəetməyə dair yaxşı təcrübələrin öyrənilməsinə və onlara aşağıdakıları aid etmək olar:
 - a. *Təlimat Qeydi: ÇTQ prosesində Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakı üçün Yaxşı Təcrübələr* adlı sənədin məzmunu rəsmi olaraq təsdiq edilsin, və yaxud da vətəndaş cəmiyyəti üçün hərtərəfli əlavə təlimat sənədi hazırlanaraq bu məsələləri əhatə etsin: vətəndaş cəmiyyətinin geniş dairəsi müəyyən edilsin, vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri seçilsin və namizədləri irəli sürülsün, maraq qruplarının etik davranış qaydaları yaradılsın, və sağlam və əhatəli əməkdaşlıq əlaqəri yaradılsın.
 - b. Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilatı tərəfindən hazırlanan *Çoxtərəfli Qrupun Şərtlər Toplusunu İnkişaf etdirmək üzrə Protokol* sənədinin məzmunu rəsmi olaraq təsdiq edilsin, və yaxud da ÇTQ-lər üçün hərtərəfli təlimat və qaydaların əks olunduğu sənəd hazırlanaraq ətraflı və effektiv çoxtərəfli idarəetmə prosedurlarının necə inkişaf etdirilməsi barədə məsələlər daxil edilsin.
 - c. Milli MHŞT katibliyinin strukturu və fəaliyyəti barədə yaxşı təcrübələr müəyyən edilsin. Bura ÇTQ-ni razı salacaq müstəqillik, resurslar və katibliyin mandatı kimi təcrübələr daxil edilsin və eyni zamanda burad müxtəlif kontekstdən təhlili edilən fərqli yanaşmalar ola bilər.
 - d. ÇTQ-lər və onların seçicilərinin effektiv və hərtərəfli əməkdaşlıq əlaqələrinin necə qurulması barədə yaxşı təcrübələr müəyyən edilməlidir. Eyni zamanda ÇTQ daxilində gender və coğrafi müxtəliflik, o cümlədən hasilat sənayesi ərazilərində fəaliyyət göstərənlərin cəlb edilməsi kimi məsələlər də öz həllini tapmalıdır.
3. Qiymətləndirmə prosesi yenidən işlənilməlidir və MHŞT Standartının bütün tələblərinə dair uyğunsuzluqların müəyyən edilməsini etibarlı şəkildə həyata keçirəcək bir mexanizm yaradılmalıdır. Cari və təklif olunan qiymətləndirmə metodologiyası daha hesabat prosedurlarına uyğunluqun texniki tərəfləri üzərində cəmləşib, amma daxili idarəetmə

sistemini, vətəndaş cəmiyyətinin müstəqilliyini, effektiv əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasını və MHŞT hesabatlarını daha geniş kütlə arasında paylanılmasını qiymətləndirmək qabiliyyətinə malik olan əlavə prosedurlar qəbul olunmalıdır. Bu proses yenidən işlənərkən ictimaiyyət və ekspertlərin töhfəsindən istifadə olunmalıdır və eyni zamanda monitorinq və qiymətləndirmənin ən yaxşı təcrübələri tətbiq olunmalıdır. Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hesabatın 3-5 Hissələrinə nəzər yetirin.

4. MHŞT-nin tətbiq olunduğu hər bir ölkədə maraq tərəflərinə MHŞT Standartına dair reallığı əks etdirən uyğunsuzluq hallarını bildirmək üçün müstəqil beynəlxalq səviyyəli şikayətlərin baxılması və mübahisələrin həll edilməsi mexanizmləri hazırlansın. Bu mexanizmlər eyni zamanda milli səviyyədə həllini tapa bilməyən ÇTQ-nin daxili idarəetmə üzrə mübahisələrinin çözülməsinə də yardım olsun. Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hesabatda əks olunmuş Hissə 5 tanış ola bilərsiniz.
5. MHŞT Standartının ÇTQ-lər üçün yalnız minimum tələblər qoyduğunu aydın və açıq şəkildə izah etmək və eyni zamanda ÇTQ üzvlərini qoyulmuş tələblərdən də artıq fəaliyyətlər icra etməyə həvəsləndirmək. Xüsusən də bütün ÇTQ-lərə aydın şəkildə bildirilməlidir ki, onlar MHŞT Standartının müddəaları özlərin məhdudlaşdırmamalıdır. Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hesabatda əks olunmuş Hissə 5 tanış ola bilərsiniz.

MHŞT-Nİ TƏTBİQ EDƏN ÖLKƏDƏ ÇOX TƏRƏFLİ QRUPLAR ÜÇÜN :

1. Hər bir maraq qrupunun perspektivindən baxaraq hazırkı güclü və zəif tərəflərinizi müəyyənəldirən və bunu idarəetmə qaydaları, prosedurları və strukturu əsasında həyata keçirin.
2. Yeni qaydalar, prosedurlar və strukturları yenidən işləyin və rəsmi olaraq sənədləşdirin. Bu prosesləri də aşağıdakı tələblərə uyğun şəkildə icra edin:
 - a. MHŞT Standartının tələblərinə əməl edin və,
 - b. Ən azından bu hesabatda verilən yaxşı təcrübələr və *Müfəssəl şərtlər toplusunu və Daxili İdarəetmə Qaydaları və Prosedurlarının Hazırlanması barədə ÇTQ-lər üçün Protokolu* (Maraqlı Tərəflərin Təşəbbüsü-Dürüstlük Təşkilat veb sahifəsindən və ya Hesabatda Əlavə I əldə edə bilərsiniz) və həmçinin də *MHŞT Təlimat Qeydi 14*, və *MHŞT Protokolu: Vətəndaş Cəmiyyətinin iştirakı kimi sənədlərdə* göstərilənlər əsasında əhatəli çoxtərəfli maraq tərəflərinin idarəetmə proseslərini daxil edin.

Bütün yeni və ya yenidən işlənmiş qaydalar, prosedurlar və strukturlar kağız üzərində ilk növbədə razılaşdırılmalıdır, inkluziv əsasla diqqətli şəkildə hazırlanmalı və bütün ÇTQ maraq tərəfləri arasında razılıq əldə olunmalıdır. Bütün bu proseslər bitdikdən sonra isə onlar ictimaiyyət üçün açıq olmalıdır.

3. Yerli və beynəlxalq MHŞT maraq tərəfləri və müşahidəçiləri üçün aşağıdakı məlumatların dərc olunmasını əlçatan formatda təmin edilsin:
 - a. ÇTQ-nin əməliyyatları üçün qaydalar, prosedurlar, və strukturlar da daxil olmaqla idarəetməyə dair bütün əsas sənədlər;
 - b. ÇTQ üzvlərinin cari siyahısı, o cümlədən ən azından üzvün adı, təşkilatı mənsubiyyəti, və ÇTQ daxilində olan maraq qrupu seçicisi;
 - c. İllik büdcə və auditdən keçmiş maliyyə hesabatları;

- d. Görüşlər zamanı aparılmış müzakirələr və qərarların qeydləri (misal üçün protokollar), o cümlədən ən azından iştirak edənlərin siyahısı, müzakirələr və qərarlar barədə detallı məlumat və eyni zamanda hər hansı bir fikir ayrılıqları və ya mübahisələr barədə məlumatlar
 - e. Görüşü detalları barədə elan, o cümlədən ən azından görüşün tarixi, yeri, gündəliyi və müşahidəçi qismində görüşlərə qatılmaq barədə prosedur.
 - f.
4. Ortaya çıxan mübahisələrin həll edilməsi istiqamətində formal və əlçatan mexanizm yaratmaq və bunun üçün aşağıdakılara əməl etmək lazımdır:
 - a. ÇTQ daxilindən tutmuş idarəetmə qaydalarə və prosdurlarına kimi; və yaxud da,
 - b. ÇTQ üzvləri, seçici maraq tərəfləri, və ya xarici müşahidəçilər tərəfindən bildirilən şikayətlərdən tutmuş ÇTQ üzvlərinin davranış qaydalarını pozması, MHŞT hesabatı, hesabatın verilmə prosesi, və yaxud da MHŞT Standartına uyğunsuzluqlara qədər.
 5. İctimaiyyət və xarici maraq tərəfləri, xüsusən də hasilat fəaliyyətindən təsirlərə məruz qalan yerli və regional səviyyədə hərtərəfli əməkdaşlıq əlaqələri qurmaq üçün strategiyalar hazırlayın və icraz edin. Bütün bunlar Hesabatda Hissə 4-də verilən yaxşı təcrübələr və *Təlimat Qeydi: ÇTQ-lər daxilində Vətəndaş Cəmiyyətinin İştirakı istiqamətində Yaxşı Təlimat* əsasında hazırlanmalıdır və eyni zamanda tələb etməlidir ki, hökumət və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri ÇTQ daxilində ictimaiyyət və öz seçiciləri (misal üçün, xarici vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, və ya sub-milli hökumətlər, və hökumət qurumlarə və nazirliklər) ilə müstəqil və hərtərəfli əməkdaşlıq əlaqələri qurmalıdırlar və onlara ÇTQ-də keçirilmiş müzakirələr və qərarlar barədə hesabat verməlidirlər. Bunun da nəticəsində, seçicilərindən MHŞT-nin tətbiqi və bu kimi məsələlər barəsində rəylərin və verə biləcək töhfələrin öyrənməlidirlər.
 6. ÇTQ-də vətəndaş cəmiyyətinin rolun nəzərə almaq və dəstək olmaq və orada iştirakın hərtərəfli təmin olunması üçün bu istiqamədə meydana çıxan biləcək bariyerlərin müəyyən etmək və eyni zamanda həmin maneələri aşmaq üçün müvafiq addımlar atmaq

MHŞT-Nİ TƏTBİQİNDƏ AKTİV İŞTİRAK EDƏN EDƏN HƏR BİR ÖLKƏDƏ VƏTƏNDAŞ CƏMIYYƏTİ ÜÇÜN:

1. ÇTQ-də vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri bütün ölkə üzrə fəaliyyət göstərən seçiciləri ilə təmasda olmalı və onlarla sıx əməkdaşlıq etməlidirlər:
 - a. Vətəndaş cəmiyyəti üçün vahid mandat hazırlanmalıdır və bu aşağıdakı kimi icra olunmalıdır:
 - i. MHŞT və orada iştirak prosesi barədə məlumat almaq istəyən fərdlərin, icmalarən və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının geniş şəbəkəsini yaratmaq;
 - ii. MHŞT prosesində davamlı olaraq cəlb olunmaq istəyən maraq tərəfləri ilə mütəmadi olaraq əlaqələr qurmaq və onlardan ÇTQ və MHŞT prosesi barədə rəy və verə biləcək töhfələri barədə məlumat toplamaq. Eyni zamanda MHŞT-nin ictimaiyyət və hasilat sənayesi fəaliyyətindən təsirə məruz qalanların maraqların necə möhkəmləndirmək barədə bir baxış formalaşdırmaq.

- iii. ÇTQ-də vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin bir biriləri və seçiciləri ilə vahid şəkildə işləmək üçün paramterlər yaratmaq.
- b. Etik davranış qaydaları yaratmaq:
 - i. ÇTQ-lərdə vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri üçün gözləntilər və məsuliyyətlər inkişaf etdirmək, o cümlədən marağların toqquşması barədə siyasət sənətləri və vəzifədə qalmaq barədə məhdudiyətlər də yaratmaq
 - ii. Vətəndaş cəmiyyət arasında əməkdaşlıq və vahid iştirakçılığa nail olmaq üçün şəffaf və hesabatlı struktur yaratmaq.
- c. vətəndaş cəmiyyətinin effektiv, legitim və ÇTQ-yə müstəqil nümayəndələr seçmələrinə əmin olmaq üçün mövcud namizədlik və seçim prosesini yenidən işləmək.
- d. ÇTQ-də vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin təmsilçiliyinə uyğunluğu və kvalifikasiya meyarlarının formalaşdırılması.

Yuxarıda göstərilən fəaliyyətləri həyata keçirmək üçün vətəndaş cəmiyyəti *Təlimat Qeydi: ÇTQ-lərdə Vətəndaş Cəmiyyətinin iştirakına dair Yaxşı Təcrübələr.*

2. MHŞT Standartı çərçivəsində qiymətləndirmə prosesinə hazır olmaq üçün ÇTQ-nin daxili idarəetmə prosedurlarının nəzərdən keçirməsi və yenidən işlənməsi mərhələsinə VCT-ÇTQ nümayəndələrinin fəal şəkildə cəlb olunmalarına əmin olmaq. *Təlimat Qeydi: ÇTQ-lərdə Vətəndaş Cəmiyyətinin iştirakına dair Yaxşı Təcrübələr və Müfəssəl şərtlər toplusunu və Daxili İdarəetmə Qaydaları və Prosedurlarının Hazırlanması barədə ÇTQ-lər üçün Protokolu* kimi sənədlər daxili idarəetmə qaydalarının vətəndaş cəmiyyətinin effektiv və inkluziv şəkildə iştirakının təmin edilməsinə əmin olmaq üçün yardımçı alətlər ola bilər.

MHŞT-NİN TƏTBİQ OLUNDUĞU HƏR BİR ÖLKƏDƏ HÖKUMƏTLƏR ÜÇÜN :

1. ÇTQ-ləri yaratmazdan öncə, hökumətlər ictimaiyyəti, şirkətləri və vətəndaş cəmiyyətin MHŞT prosesi və eyni zamanda MHŞT-ni tətbiq edən ölkədə hər bir maraq qrupunun rolu barədə məlumatlandırmalıdır. Eyni zamanda onlar əmin olmalıdırlar ki, hasilat fəaliyyəti sahələrində olan maraq tərəfləri ilə də əlaqələr qurulur. Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hesabatın Hissə 3.1.1. nəzər yetirin.
2. ÇTQ nümayəndələrinin vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən seçilməsinə birbaşa və ya dolayısı yolla təsir etməmək, əks təqdirdə bu onların vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri tərəfindən seçilməsini sual altına qoymuş olur. Bura həm də ÇTQ-dı iştirak edəcək vətəndaş cəmiyyətinin formaların öncədən müəyyən etmək və yaxud da vətəndaş cəmiyyətinin seçilməsini müstəqil olmayan, asılı təşkilata həvalə etmək. Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hesabatın Hissə 3.1.1. nəzər yetirin.
3. Mütəmadi olaraq əlaqələr qurmaq üçün ictimaiyyətlə münasibətlər qurmaq. Bu proseslərə regionda yerləşən hasilat fəaliyyətlərindən təsirlənmiş seçicilərdən rəy və təkliflərin toplanması da daxildir. . Daha ətraflı məlumat almaq üçün Hesabatın Hissə 4 nəzər yetirin.

MHŞT-YƏ DƏSTƏK OLMAQ İSTƏYƏN DONORLAR VƏ BEYNƏLXALQ VƏTƏNDAŞ CƏMIYYƏTI TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN:

1. Vətəndaş cəmiyyəti üçün təlim və bacarıqların artırılmasına dəstəyi prioritet hesab edin:
 - a. *Təlimat Qeydi: ÇTQ-lərdə Vətəndaş Cəmiyyətinin iştirakına dair Yaxşı Təcrübələr* sənədində göstəriləyi kimi vətəndaş cəmiyyətinin seçiciləri ilə sağlam və hərtərəfli əlaqələr qurun. Xüsusilə də bu hasilat fəaliyyətinə məruz qalan

ərəzilərədə olan vətəndaş cəmiyyəti və icmaların MHŞT prosesində iştiraklarına imkan yaratmalıdır.

- b. ÇTQ-də vətəndaş cəmiyyətinin qərarların qəbuluna təsir etmək bacarığını möhkəmləndirən daxili idarəetmə qaydalarə və prosedurları hazırlayın